

Александар Королија*

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

СТРУКТУРНА ОГРАНИЧЕЊА ДЕЛОВАЊА НОВИХ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА

Сажетак

У раду се спроводи концептуално истраживање засновано на Грамшијевој теорији хегемоније. Аналитички се испитују структурна ограничења деловања Нових друштвених покрета и недостатак трансформативних стратегија. Приступа се испитивању дефиниција Нових друштвених покрета, као и њихових стратегија отпора које се потом доводе у везу са појмом контра-хегемоније, односно испитује се да ли отпори покрета могу бити означени као контра-хегемонија. Полази се од идеје да је актуелни хегемони пројекат либералан, постмодеран и глобализацијски и да успева успешно да кооптира друштвене покрете који му пружају отпор. Пошто су Нови друштвени покрети окарактерисани премештањем из области производње у област потрошње, закључује се да су главна структурна ограничења отпора/контра-хегемоних стратегија заснована управо на том прелазу. Напуштањем питања организације економског система производње, као и одбацивањем политичког друштва у корист грађанског друштва, ови покрети остају унутар доминантне политичке парадигме. Фрагментација/атомизација са наглашеним проблемима признања идентитета и инсистирањем на политици разлика, уз одбијање политичких организација и вођства на појмовном нивоу одбацује успостављање нове хегемоније и тиме деловање друштвених покрета одређује као анти-хегемону.

Кључне речи: Хегемонија, Контра-хегемонија, Хегемони пројекат, Нови друштвени покрети, Друштвени не-покрети, Фрагментација, Стратегије.

---

* Имејл адреса: akorolija19@gmail.com; ORCID: 0009-0000-2006-3031.

УВОД

Последње две деценије смо сведоци мноштва друштвених покрета који се појављују широм светског система. Од анти/алтер-глобализацијских, преко Окупирај Вол Стрит (*Occupy Wall Street*), Живота црнаца вреде (*Black Lives Matter*), Жутих прслука (*Gillets jaunes*) и многих других. Иако ови друштвени покрети садрже одређене специфичности повезане са местом и разлогом њиховог настанка, они ипак садрже и карактеристике према којима се, макар појмовно, могу сврстати у исти ред.

Иако садрже специфичности које су локалног карактера, као и условљеност савременог доба, ови покрети се не разликују превише у односу на оно што се звало Новим друштвеним покретима (НДП). Хабермас (*Jürgen Habermas*) 1981. године примећује да се сукоби у Западним друштвима одвијају услед одступања од државе благостања и институционализације сукоба који је постојао под њеним оквиром. Он уједно примећује да нови сукоби више не настају као последица односа у материјалној производњи друштва, као и да више нису артикулисани од стране партија и организација, већ су првенствено повезани са културном репродукцијом, друштвеном интеграцијом и социјализацијом па се тежиште помера од радничких протеста према протестима нове средње класе и млађих генерација (Habermas 1981, 33).

Већ тада Хабермас примећује да главне теме НДП постају везане за питања нуклеарног наоружања, природне средине, мира, градског живота, мањина, религије, школа и жена. Заједничку одлику свих наведених покрета види у томе што свој отпор пружају повлачећи се од формалне организације према комуникацијским структурама, као и у непостојању намере за освајањем новог простора (Habermas 1981, 34-5). Нешто другачије речено, НДП су захваћени оним што се може назвати постмодерном културном фрагментацијом која се одликује идеолошком диверсификацијом (оличена у несамерљивости супкултурних дискурса и самим тим избегавањем изградње солидарности) и семиотичком имплозијом (плутајући означитељи одвојени од референата), а која доприноси губитку смисла трансформативног пројекта (Carroll 2005, 13).

Предмет овог рада је управо немогућност настанка успешног трансформативног пројекта са позиције контра-хегемоније која би довела у питање репродукцију постојеће идеолошке хегемоније,

односно која би понудила алтернативни хегемони пројекат. Како би се осветлило питање зашто друштвени покрети не успевају да створе успешне контра-хегемоне стратегије, спровешће се концептуално истраживање користећи се дедуктивном методом. Као теоријски оквир ће бити представљена Грамшијева теорија идеолошке хегемоније, потом ће се размотрити појам и стратегије отпора/контра-хегемоније, као и појам и стратегије друштвених покрета.

ХЕГЕМОНИЈА

Грамшијева теорија идеолошке хегемоније се пробила у више дисциплина, од социологије до теорије међународних односа, а паралелно са тиме је дошло до настанка различитих интерпретација хегемоније која би требало да послужи као историјска анализа обликовања политичких поредака и потенцијалних трансформација (Thomas 2021, 2). Упростићено говорећи, Грамшијев појам хегемоније указује на интервенције у односе снага између супротстављених политичких пројеката и процеса (Thomas 2021, 13).

Анализа односа снага требало би да отпочне од односа међународних снага (велике силе, груписање држава у хегемонистичке системе, независност и сувереност малих држава), да би се потом наставила на односе политичких и економских снага (партије и хегемонијски системи у оквиру једне државе), и на крају завршила са анализом војних односа снага (Gramsci 1980: 112). Касније ћемо у анализи видети да један недостатак стратегија НДП управо јесте занемаривање односа међународних снага, дакле првог корака у анализи према Грамшијевом мишљењу.

Различити односи снага су повезани са односима који постоје у материјалној производњи, односно могућност успостављања идеолошке хегемоније стоји у директној зависности од могућности да се организује производња – производни односи одређују и ограничавају остварљивост идеологија, степен хомогености и организације политичких група (Gramsci 1980: 115-6). Међутим, успостављање хегемоније није у потпуности одређено производним односима, већ оно подразумева да хегемона група уважи интересе својих савезника, односно да „учини одређене жртве економско-корпоративне нарави” које, наравно, не доводе у питање главне интересе хегемоне групе (Gramsci 1979: 110-1). Према томе, политичке

групе морају да теже превазилажењу појединих економских одредница како би преовладале њихове идеологије које бивају груписане унутар партије, а то значи да када њихове идеологије преовладају онда долази до јединства економских и политичких циљева, као и до интелектуалног и моралног јединства (Gramsci 1980: 117).

Зато је важно приметити да Грамшијева анализа хегемоније садржи једну врсту „органиског” јединства економије и политике, односно јединство глобалног и националног нивоа. На глобалном нивоу хегемонија настаје када држава изгради светски поредак и универзалну концепцију у оквиру које своје интересе проналазе (мање или више успешно) друге државе, док на националном нивоу друштвене класе шире доминантан начин производње који подразумева подвођење других начина производње под овај доминантни (Cox 1993: 61-2). Стога, нека стратегија може бити хегемона само уколико успе подређене групације да подведе унутар блока на власти, тј. ако учини одређене концесије у економском пољу, али никако у оквиру питања стратегија које се воде према акумулацији капитала (Jessop 1991, 94).

Џесоп (*Bob Jessop*) примећује да државни апарат користи две специфичне политичке праксе приликом одржавања хегемоније. Прва се односи на друштвену основу подршке и отпора према држави, а друга се односи на саму природу хегемонског пројекта. У првој главно питање чине конфигурације друштвених снага, организације и дезорганизације политичких делатника, њихови начини деловања и циљеви. У том оквиру се подразумева и раније наведен Хабермасов увид у институционализацију сукоба, тј. хегемонија подразумева да се сукоби одигравају унутар владајуће политичке парадигме, унутар консензуса поводом питања где и како би требало да се одржава „нестабилна равнотежа компромиса”. На том плану настаје мешавина материјалних концесија, симболичких награда и репресије која се одвија на линији државни апарат-друштвене снаге (Jessop 1991, 99-100).

Други аспект, природа хегемонског пројекта, подразумева да различите друштвене снаге проналазе у оквиру тог пројекта политичко, интелектуално и морално вођство, као и да се у оквиру тог пројекта решавају сукоби између партикуларних и општих интереса. Џесоп истиче да су ови сукоби у строгом смислу нерешени, али да је циљ хегемонског пројекта да их макар на апстрактном нивоу

реши кроз мобилизацију подршке неком национално-народном програму који наглашава општи интерес (у границама у којима је задовољен главни дугорочни интерес хегемоне групе) и уводи санкције и моралну осуду за оне који буду следили партикуларне интересе (Jessop 1991, 100).

Џесоп тврди да успешност хегемонског пројекта зависи од три кључна фактора: структурног одређења, стратешке оријентације и односа према акумулацији. Структурно одређење је засновано на привилегијама које су приписане у самој структури државе (представљање, интервенција, унутрашња артикулација) и које стварају асиметричне позиције између различитих друштвених снага и интереса. Међутим, ова структурна предност није непроменљива будући да постоје кризе и нестабилност хегемоније када до изражаја долазе стратешке оријентације које подразумевају краткорочна жртвовања интереса хегемонских група, како би у дугорочној перспективи одржале свој привилеговани структурни положај у односу на акумулацију капитала. То даље значи да хегемонија подразумева стратегије које уједињују специфичне интересе унутар једног општег национално-народног пројекта, и унутар политичке парадигме као оквира у којем конкурентни интереси постављају своје захтеве и преговарају их (Jessop 1991, 101-2).

За потребе овог рада као хегемонско пројекат у оквиру којег се одигравају борбе између државног апарата и НДП одређујемо на упрошћен начин као постмодерни пројекат. Грубо оцртавајући главне одлике означавамо оно што смо у уводу назвали постмодерном фрагментацијом. Она се разуме кроз следеће одлике: 1) комодификација колективних идентитета и деполитизована фасцинација стилем и спектаклом, 2) неолиберализација политичко-економских односа, 3) дерегулација тржишта и промовисање поседничког индивидуализма, 4) капиталистичка глобализација која подразумева транснационализацију структурне моћи капитала и глобално управљаштво (Carroll 2010, 172). У најширем смислу је ово хегемонско оквир у којем разматрамо контра-хегемонско стратегије друштвених покрета и разлоге њихових неуспеха.

КОНТРА-ХЕГЕМОНИЈА

На самом почетку треба рећи да појам контра-хегемоније код Грамшија није јасно и прецизно одређен. Штавише, у његовим

редовима су остале двосмислености које су омогућиле да једна група аутора тврди да је контра-хегемонија првенствено задатак који се решава на пољу идеологије и културе, а да друга група аутора тврди како контра-хегемонија у главном мора да се заснива на трансформацији капиталистичких односа производње (Im 1991, 125-6). Разлике између ових стајалишта су од суштинског значаја јер прва група сматра да се контра-хегемонија може успоставити у области културе и идеолошке борбе и пре него што се преузме власт над државним апаратом, док друга група одбацује такву могућност са уверењем да само она класа која заузима доминантну позицију у светској економији може бити у могућности да успостави хегемонију (Im 1991, 140-1). Грамшијев проблем се управо тицао организовања контра-хегемоних стратегија у светлу социјалистичке идеологије која је заснована на позицији унутар материјалне производње, али он није успео на теоријском нивоу да реши проблем да ли успостављање хегемоније долази након преузимања државне власти или је она производ развоја контра-хегемоније која се преузимањем државне власти даље шири у нову хегемонију.

Његов одговор је гравитирао око стварања пролетерског контра-хегемоног пројекта који би тежиште имао на пролетерским интересима и интересима савезничких класа који се остварују унутар „национално-народних” интереса. Из тог разлога ова пролетерска хегемонија за циљ има преузимање државне власти и стварање новог типа државе као и реорганизације светске економије и структуре производних односа (Im 1991, 146-7).

Посматрајући у том кључу контра-хегемонију, може се поставити питање да ли је сваки отпор уједно и контра-хегемонија. Ако следимо дефиницију да је свака пракса отпора контра-хегемона јер представља људско искуство, тежње и достигнућа које доминантна култура занемарује, потцењује, потискује и не признаје, онда се ствара дојам да су групе које пружају отпор изван хегемоног блока (Filc 2021, 6-7). Филк (*Dani File*) примећује да то не мора бити случај, а да је добар пример грчко противљење мерама штедње које је садржало разне дискурсе који су укључени у хегемони пројекат (нпр. етнички, расистички или класни дискурси). Стога Филк поставља три параметра која могу помоћи у разликовању отпора од контра-хегемоније. Први је потенцијал да се праксе отпора инкорпорирају, кооптирају у хегемони модел (пример стамбено и здравствено питање које се може решити унутар постојећег система уз мање измене).

Други се тиче односа између симболичког и материјалног, односно да ли праксе отпора могу подривати материјалне односе система и развити анти-капиталистичке могућности (пример да ли се питање решава унутар симболичког поља признања или подразумева дубље системске промене у економској производњи и расподели). И трећи се тиче стварања колективног политичког субјекта који би објединио различите праксе отпора (пример етнички или расни сукоби који би се повезали са економским сукобима) (Filc 2021, 7-10).

Према Кероловом (*William Carroll*) мишљењу, контра-хегемоне борбе се одвијају у директном противљењу према ономе што смо раније представили као постмодерни хегемони пројекат. Стога он Нове друштвене покрете који настају од осамдесетих година XX века види као одбацивање друштвене и семиотичке фрагментације, неолиберализма и глобализације одозго, али уједно види да ови покрети остају унутар борбе за признање, одржање фордистичког синдикализма и политике различитости (Carroll 2006, 20). Другим речима они не садрже оно што Фрејзерова (*Nancy Fraser*) назива померањем од признања ка прерасподели. Наиме, борба за признање је постала главни оквир у којем се одвијају политичке борбе, а то је борба која истиче оне групе које се залажу за националност, етницитет, расу, род и сексуалност. Ове борбе се одликују заменом класне доминације и експлоатације за културну доминацију и експлоатацију (Fraser 1995, 68). Односно у тим борбама више нису главна питања економске експлоатације, маргинализације и осиромашења, већ се тежиште помера на симболичко поље представљања, интерпретације и комуникације (Fraser 1995, 70-1). Из тог разлога она разликује афирмацију и трансформацију. Афирмација се тиче оних мера које отклањају неправде без промена у структурним односима које су те неправде узроковале, док трансформација циља на реструктурирање управо ових генеративних структура (Fraser 1995, 82-3).

У том смислу, контра-хегемонија би требало да се противи фрагментацији друштва, тржишту као главном арбитру, поседничком индивидуализму и приоритетизацији безбедности над правдом (Carroll 2006, 21). То би уједно значило стварање нових облика солидарности између Севера и Југа, алтернативне етичко-политичке концепције света и стварање заједничких интереса (Carroll 2006, 21). Међутим, Керол упозорава да то не сме бити само интелектуална производња новог дискурса, већ да је потребно да постоје истинске

праксе солидарности које би се шириле транснационално у борби против постојећих облика глобалног управљања на којем доминира космополитска буржоазија (Carroll 2014, 260-1). Видећемо, управо је то елемент који недостаје у друштвеним покретима.

ДРУШТВЕНИ ПОКРЕТИ И СТРАТЕГИЈЕ

Друштвени покрети који су настајали последњих 20 година, *mutatis mutandis*, одговарају Хабермасовој дефиницији из увода рада, али постоје још неке одлике које треба напоменути. Тили (*Charles Tilly*) истиче да друштвени покрети нису трансисторијска појава, већ да се развијају на Западу након 1750. године и да чине синтезу три елемента. Они су одржив и организован јавни напор да се створе колективни захтеви (кампања) који су усмерени ка властима. Затим, они комбинују облике политичког деловања који се односе на стварање удружења са посебним сврхама постојања, као и коалиција, јавних скупова, митинга, демонстрација, петиција, изјава у медијима итд. И трећи елемент је јавно представљање вредности, јединства, бројности и посвећености (Tilly and Wood 2015, 3-4). Осим тога, примећене су четири фазе друштвених покрета где се прва одређује као фаза настанка, друга као фаза спајања, потом фаза бирократизације и на крају фаза опадања. С обзиром да су прве три фазе јасне и без посебног појашњења, потребно је само разјаснити последњу фазу опадања будући да она не значи нужно неуспех друштвених покрета, већ постоји пет разлога наступања ове фазе: успех, организациони неуспех, кооптација, репресија и постајање друштвеним мејнстримом (Christiansen 2009, 16).

Још један користан термин који долази из студија друштвених покрета је термин критичног момента (*critical juncture*) који указује на одређене успехе друштвених покрета. Критични моменат се састоји из институционалне иновације која остварује трајно наслеђе (Collier and Gerardo 2017, 2). Пример критичних момената су земље Латинске Америке у којима је дошло до успеха приликом захтева радничких покрета да добију подршку од државе. Подршка државе се састојала од крупних иновација у виду легализације синдиката, стварања система индустријских активности које су структурисале синдикате, као и односе између синдиката и политичких партија (Collier and Gerardo 2017, 2-3). Друштвени покрети имају тенденцију да мобилизацијом створе рупе у систему које би потом омогућиле

настанак критичног момента и трансформацију система, због чега друштвени покрети могу постати носиоци историјских промена (Della Porta 2020, 5). Напрснућа у систему значе да је протест успео да доведе до одређених измена у културним значењима или означавању политичких и друштвених категорија које обликују колективне лојалности и колективно делање (Della Porta 2020, 6). На ово питање ћемо се вратити касније, након што будемо наставили ка дефинисању друштвених покрета.

Турен (*Alain Touraine*) такође прави разлику између друштвених покрета који су постојали од XIX века до периода осамдесетих година XX века. По његовом мишљењу, класични друштвени покрети су били првенствено подстакнути сликом друштвеног живота као производње. НДП представљају прелаз од друштва производње према друштву потрошње. У првом је главни делатник радник, а у другом потрошач као индивидуа која је центрирана на себе саму, на своје жудње за остварењем, да задовољи другог и буде му атрактиван, да обезбеди здравство и образовање за своју децу и томе слично (Touraine 1992, 129). Као још једну карактеристику НДП Турен означава њихов прелом између друштвене сфере која је све више област моралног и државне сфере која је првенствено област политичког. За разлику од радничких покрета који су били политички и усмерени на државу уз уверење о историјској неопходности деловања, НДП су претежно одвојени од политичких партија и усмерени на одбрану својих специфичних интереса. Штавише, Турен примећује да чак и када долази до заједничког деловања НДП они задржавају своје специфичности и тиме се уклапају у оно што он назива либералном фрагментацијом грађанског друштва (Touraine 1992, 142). Упоредо са тиме су НДП изгубили ближу везу са алтернативним облицима друштвеног и културног живота (Touraine 1985, 749).

Иначе је Туренова дефиниција друштвених покрета шира и она укључује идентитет делатника, дефинисање противника и улога као културног тоталитета који дефинише поље сукоба (Touraine 1985, 760-1). Но, прелаз ка НДП је код њега одликован падом утицаја који су имали оптимистички функционализам, песимистички структурални марксизам и прагматистичка стратешка концепција – савремена друштвена делања су пре свега позив за идентитет и заједницу (Touraine 1985, 769). Овоме одговара следећа типологизација друштвених покрета. Друштвени покрети,

у строгом смислу, представљали су сукобе око контроле културних образаца унутар једног друштвеног типа; историјски покрети су организовали колективно делање како би контролисали прелаз од једног друштвеног типа ка другом; а културни покрети представљају тип друштвених покрета у којима трансформација културних вредности постаје примарна, а друштвени сукоби постоје само унутар тог процеса трансформације вредности (Touraine 1985, 776).

Око десет година након ових Туренових писања, почињу на обзорју да се приказују први обриси „културних” покрета који су садржали анти-глобализацијску норму. Наиме, анти-глобализацијски покрети су се противили неолибералној агенди, истичући потребу за различитошћу, за демократским управљањем економије и политике, за економским суверенитетом, анти-конзумеризмом и већој бризи о природној средини (Scholl and Freyberg-Inan 2013, 3). Као део овог покрета су се нашли захтеви за новом прерасподелом богатства и моћи, за већом аутономијом грађана и бољом представљеношћу обичних грађана, поготово оних из сиромашнијих земаља који су потпуно незаштићени од тржишних стихија. На том таласу се чинило да ће овај покрет имати успеха након кризе из 2008. године, међутим није дошло до стратешког одговора на кризу, па чак ни покрети попут оних који су се противили мерама штедње и попут Окупирај Вол Стрит се нису надовезивали на претходне праксе анти-глобализацијског покрета (Scholl and Freyberg-Inan 2013, 4).

Додуше, постојао је утицај на НДП који су на општем нивоу прихватили „глобализацију одоздо” која је значила да поштовање различитих идентитета треба одржати, али да је потребно стварати глобалне мреже изван граница националних држава и утицати на стварање нових институционалних облика који би повезивали широке и хетерогене масе активиста (Carty 2002, 132). Једна од таквих је кампања против корпорације Најк коју су чинили студенти и млади који су се противили глобализованој идентитетској политици, указивали на лоше радне услове женских радника Најка и сврстали се у тему друштвене одговорности и заштите људских права (Carty 2002, 134).

Поред овако уско усмерених покрета Керол поставља транснационалне алтернативне политичке групе чији је основни циљ проналажење демократских алтернатива неолибералној глобализацији (Carroll 2014, 260). Ове групе се налазе у земљама Севера и Југа и одликују се стварањем знања и алтернативних

начина организације економског, политичког и културног живота. Истичу се независношћу од држава, па су у том смислу НВО које понекада прихватају финансије од држава, стварају нове политичко-економске парадигме, преиспитују транснационална питања и наступају према групама питања избегавајући појединачна питања (Carroll 2014, 265). Међутим, Керол примећује да су групе које се налазе у Европи и САД-у у одређеном раскораку у односу на остале јер заговарају космополитски универзализам, док оне на Југу поред транснационалног деловања држе до регионалних питања. Док прве заговарају демократску глобализацију, друге више држе до парадигме деглобализације (Carroll 2014, 271). Стога Керол закључује да људско-правашки дискурс садржи евроцентричне елементе који стоје у одређеној тензији са анти-империјализмом и домицилним перспективама које су усмерене на партикуларности (Carroll 2014, 278).

Однос према глобализацији као и однос према специјализацији или уопштавању друштвених проблема су важни проблеми у стратегијама НДП. Међутим, низ се ту не завршава. Окупирај Вол Стрит ће послужити као пример следећих проблема. Наиме, овај покрет је настао након финансијске кризе 2008. године и имао је јако контра-хегемону усмерење које је циљало у само срце финансијског капитализма. Међутим, овај покрет се определио да ствара контра-хегемоне праксе које су неструктурисане, које немају вође и које немају јасну идеологију већ користе комуникацију и промену означавања (*re-signification*) као главни терен сукоба (Briziarelli and Guillem 2014, 148). Промена означавања је стратегија коју је покрет користио како би обликовао средину у којој делује и то је значило стварање алтернативних простора које је требало „окупирати”, као и поновно присвајање јавног простора и задобијање гласа у јавној сфери (Briziarelli and Guillem 2014, 152).

Ове стратегије се могу подвести под термин културног ометања (*culture jamming*). Термин описује семиолошке борбе које се воде око значења и представљања са намером да се промене асиметрични односи моћи у медијима (Carducci 2006, 118-9). Пример је *Adbusters* који је 2005 започео кампању потрошачког бојкота тражећи да се у знак протеста због рата у Ираку престане са куповинама америчких брендова (Carducci 2006, 131).

Међутим, покрет Окупирај Вол Стрит се користио културним ометањем уз одбијање да прихвати јасну идеологију. Сматрајући да

би идеологија „склеротизовала” покрет чиме би дошло до постављања конвенционалних политичких циљева и вероватно до настанка политичке партије што су све биле ствари које су активисти настојали да спрече (Briziarelli and Guillem 2014, 152-3).

Сличне карактеристике је преузео покрет Жутих прслука и управо се због тога нашао на мети оштре критике Бадјуа (*Alain Badiou*). Наиме, француски филозоф овај покрет види као бунт средње класе против буржоазије који настаје у страху за сопствену егзистенцију као средње класе. Из тог разлога их не описује као револуционарне, ни конзервативне већ као реакционарне јер покушавају да врате историју уназад и спрече развој глобалног капитализма (Badiou 2019, 15). Бадју прихвата спонтани карактер протеста, али субјективитет покрета означава као „индивидуални популизам” будући да се мобилизација врши на личном бесу против нових облика робовања које намеће диктатура капитала (Badiou 2019, 15-6). Према његовом мишљењу, реч је о дезорганизованој побуни од стране људи из свих занимања урбане средње класе који често верују да су демократе и имају поверење у законе Републике и противе се сваком облику вођства, централизацији и уједињавању (Badiou 2019, 15-6). Лекција коју Бадју тврди да треба научити од овог покрета се огледа у следећој реченици: „Све се може сумирати у једну максиму: покрет који се уједињује само око оног што је негативно ће или пропасти и довести до још горе ситуације него што је постојала на почетку, или ће се поделити на двоје, подстичући настанак креативне енергије афирмативног политичког кредо који је истински супротстављен доминантном поретку којем дисциплинована организација пружа потпору” (Badiou 2019, 17).

ДРУШТВЕНИ НЕ-ПОКРЕТИ

Као нови тип НДП можемо узети оно што ирански социолог Бајат (*Asef Bayat*) назива друштвеним не-покретима. Овај социолог је анализирао друштвене покрете на Блиском истоку где је приметио слична кретања као на Западу. За разлику од ранијих покрета који су били класно засноване организације дошло је до померања ка фрагментисаним активностима неформалног сектора, НВО, социјалног Ислама, а националне борбе су све више постајале урбане (Bayat 2002, 4). Покрети који потпадају под социјални Ислам су усмерени ка пружању услуга из области здравства, образовања и

финансијске помоћи и тиме су често утицали да државе посвете више пажње овим питањима како не би изгубиле подршку сиромашних (Bayat 2002, 11).

Но, од конвергенција блискоисточних НДП више нас занима како Бајат представља друштвене не-покрете као специфичност земаља Блиског истока чије поједине карактеристике се додуше могу уочити и у Западним земљама, али никако у суштинским одредницама. Наиме, Бајат друштвене покрете види слично Тилијевој дефиницији. Они комбинују организоване захтеве властима са репертоаром перформанси попут јавних скупова, медијских изјава и одржавају јавно представљање вредности, јединства бројева и посвећености (Bayat 2013, 4-5). С друге стране, друштвени не-покрети се односе на колективно делање неколективних делатника. Они се састоје од великог броја обичних људи који су фрагментисани, али упражњавају сличне активности које подстичу друштвене промене, иако немају јасну идеологију, вођство нити организације (Bayat 2013, 15).

Према његовом разумевању, не-покрети представљају мобилизацију милиона субалтерних група, градске сиротиње, муслиманки и омладине. А главна стратегија ових група је „тихо задирање обичних људи” (*quiet encroachment of the ordinary*) које се састоји од дискретне и дуге борбе за опстанак и побољшање услова живота. Реч је о милионима људи без вођства, организације и идеологије који користе стратегије попут незаконитог присвајања земље и склоништа, воде, струје и телефонских линија. Служе се и заузимањем тротоара на популарним јавним местима како би лакше продавали своју робу: „Ове масе већински атомизованих индивидуа су паралелним праксама готово трансформисале велике градове Блиског истока и ширењем у многим земљама у развоју су створили значајну економију на отвореном, нове заједнице и арене само-развоја у урбаном окружењу; они су исписали своју активну присутност конфигурисањем управљаштва урбаног живота, потврђујући своје ‘право на град’” (Bayat 2013, 16).

Међутим, пошто овај тип стратегије подразумева свакодневни отпор који доприноси инкременталним задирањима, они своје захтеве остварују кроз не-кретање, притом своју политику не изражавају кроз политички Ислам, већ флуидним и флексибилним стратегијама које се од градске сиротиње шире према средњекласним женама (Bayat 2013, 17). Међутим, ове различите групе које се користе стратегијом

задирања не треба разумети као групе. Бајат управо као једну карактеристику која разликује друштвене не-покрете од покрета издваја то што упражњавају колективно делање као неколективни делатници који немају идеолошко усмерење, немају јавне наступе већ су тихи, а захтеви су им индивидуални. Затим, немају вође које притискају власт нити протесте, већ приступају својим праксама упркос санкцијама власти. И још једна карактеристика је та што у не-покретима долази до практичног уједињавања пракси у свакодневном животу, упркос томе што немају скупове, петиције, протесте итд., односно милиони људи упражњавају заједничке праксе у свакодневном животу, а да притом остају фрагментисани. Управо ова последња карактеристика, према Бајатовом мишљењу, показује моћ не-покрета – дакле то што велики број људи врши утицај на друштвене норме и правила кроз симултане заједничке радње (Вајат 2013, 20-1).

Што се тиче настанка колективних идентитета у не-покретима, Бајат напомиње да они не настају у правним институцијама, нити мрежама солидарности. Према његовом мишљењу, солидарност се развија примарно у јавном простору (пијаце, комшилук, цамије, радна места, паркови, мигрантски кампови, факултети, стадиони итд.) које он назива „пасивним мрежама”. Пасивне мреже се односе на све облике комуникације између атомизованих појединаца које се остварују кроз препознавање својих заједничких елемената, било у јавном простору било кроз медије (Вајат 2013, 22-3).

На самом крају треба рећи да Бајат ипак види ограничења у деловањима не-покрета. Тиха задирања су успешна стратегија када се маргинализоване друштвене групе боре да побољшају свој положај, међутим они нису способни да организују политичку трансформацију нити уопште смерају да то учине. За разлику од већих националних или глобалних мобилизација, не-покрети представљају локализовану борбу и та локализована борба је за њих значајно вишег приоритета него национална или глобална борба (Вајат 2013, 54). Стога он јасно примећује да њихове борбе имају успеха у ширењу животних шанси, али кључне тачке друштвеног живота остају изван њиховог домашаја – школе, здравство, паркови, асфалтирани путеви, безбедност, све ове ствари остају изван њихових атомистичких локалних борби. Но, стратегија тихог задирања се ипак показује успешном у њиховој борби за опстанак и конформнији живот (Вајат 2013, 55).

ЗАКЉУЧАК

Упркос локалним успесима, може се приметити да НДП као активности унутар домена грађанског друштва нису успели да се представе као опасност за политичко друштво које је оличено хегемонијом либералне/постмодерне/глобализацијске демократије, односно да контра-хегемона деловање није довело до суштинских промена у функционисању културе, идеологије и економије на глобалном нивоу (Freyberg-Inan and Scholl 2014, 474). С једне стране долази до кооптације за шта је добар пример састанак Г8 у Шкотској 2005. године када је Тони Блер (*Tony Blair*) предводио програм борбе против глобалног сиромаштва, а Ангела Меркел (*Angela Merkel*) покренула разговор Г8 са цивилним друштвом у вези са климатским променама (Freyberg-Inan and Scholl 2014, 478-479). С друге стране долази до унутрашњих ограничења покрета који избегавају организацију, централизацију и вођство чиме су осуђени на спонтанитет емоција. Када се емоције политички не артикулишу, губи се дугорочно дејство и као што можемо видети покрети које смо анализирали више не постоје, као ни њихово трајно наслеђе.

Међутим, ово су више „технички” разлози неуспеха НДП да искористе „критични моменат” и остваре дугорочне учинке који би били институционализовани. Дубљи, структурни проблем који смо детектовали појмовном анализом се упрошћено може представити на следећи начин. Проблем НДП је стар и он се врти око дубоких места унутар друштвене структуре. Тај проблем постоји унутар два међусобно испреплетена, али не и истоветна правца. Један правац се тиче односа у самој економској структури, а други правац је релација између грађанског и политичког друштва.

Према Грамшијевој анализи хегемоније, вршење хегемоније мора бити засновано на материјалној производњи, а управо се анализама које су извршили Хабермас, Турен и многи други може приметити да НДП одустају од области производње и премештају се на питања потрошње, културе, идентитета. Стратегија деловања која је заснована на семиолошком деловању са првенством промене културних значења оставља велики простор да блок на власти, како је Џесоп приметио, направи краткорочне уступке који неће довести у питање дугорочну доминацију у области акумулације капитала. Поготово што хегемони блок такође игра семиолошке игре и политичке одлуке често може промовисати у домену политичког

маркетинга, а без било каквих измена у структури функционисања политичког и економског система као целине. У том смислу, хегемони пројекат може кооптирати одређени део тема унутар доминантне политичке парадигме, а други део тема који представља сувише радикалне остатке може одбацивати као неприкладне демократском друштву (нпр. обуздајмо грамзиве банке, али не доводимо у питање сам финансијски капитал/ смањимо акцизе на гориво, али не доводимо у питање капиталистичку контролу производње нафте).

Други правац је релација грађанског и политичког друштва који има своје специфичности, али је у коначници повезан са односима у производњи. Наиме, НДП се свесно изолују од политичког друштва, одбацујући политичко представништво, партије, било какву организацију, вођство, па чак и идеологије. Ова псеудо-анархистичка позиција сматра да ће својим директним деловањем довести до промена у функционисању друштва и строго говорећи она одбија да буде контра-хегемона у Грамшијевом смислу и представља се као анти-хегемона. Бадју је приметио да су Жути прслуци искључиво негативан пројекат који нема афирмативан политички приступ. И управо таква стратегија нужно значи да уколико се не покушавају изградити нови хегемони пројекти, онда се остаје у оквирима постојећих хегемоних пројеката. Организовани државни апарат са силама репресије и идеологије у сарадњи са глобалним, транснационалним капиталистичким класама треба само стрпљиво да сачека да стихија прође. Сведоци смо да ни Окупирај Вол Стрит ни Жути прслуци нису нанели ударац хегемоном пројекту.

У шире стратешком деловању НДП нису значајно различити у погледу својих учинака у односу на друштвене не-покрете. Друштвени не-покрети су фрагментисани и локализовани, али са одређеним успесима у својим микроборбама. НДП се представљају као глобални или национални, али ближом анализом се може видети да су на сличан начин фрагментисани – без организације, без вођства, без политике, без идеологије. Стога, оба типа друштвених покрета не делују убедљиво против онога што је Маркузе давно назвао једнодимензионалним човек. Још увек нема хоризонта алтернативне организације друштва, још увек нема утопијског мишљења. Стратегије отпора не успевају да се подигну на ниво контра-хегемоније, а НДП се утапају у доминантне хегемоне пројекте. Постмодерна културна дефрагментација и одсуство колективног трансформативног делања остају као доминантан оквир стратегија

отпора друштвених (не)покрета и *a fortiori* изостаје контра-хегемону стратешко деловање.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Badiou, Alain. 2019. „Lessons from the “Yellow Vests” movement.“ *African Yearbook of Rhetoric* 9 (1): 14-19.
- Bayat, Asef. 2002. „Activism and social development in the Middle East.“ *International journal of Middle East studies* 34 (1): 1-28.
- Bayat, Asef. 2013. *Life as politics: How ordinary people change the Middle East*. Stanford: Stanford University Press.
- Briziarelli, Marco and Susana Martinez Guillem. 2014. „The Counter-Hegemonic Spectacle of Occupy Wall Street: Integral State and Integral Struggle.“ *IC Revista Científica de Información y Comunicación* (11): 145-166.
- Carducci, Vince. 2006. „Culture jamming: A sociological perspective.“ *Journal of consumer culture* 6 (1): 116-138.
- Carroll, William. 2006. „Hegemony, counter-hegemony, anti-hegemony.“ *Socialist Studies/Études Socialistes* 2 (2): 9-43.
- Carroll, William. 2010. „Crisis, movements, counter-hegemony: In search of the new.“ *Interface* 2 (2): 168-198.
- Carroll, William. 2014. „Alternative policy groups and transnational counter-hegemonic struggle.“ In *Global economic crisis and the politics of diversity*, ed. Yıldız Atasoy, 259-284. London: Palgrave Macmillan.
- Carty, Victoria. 2002. „Technology and counter-hegemonic movements: The case of Nike Corporation.“ *Social Movement Studies* 1 (2): 129-146.
- Christiansen, Jonathan. 2009. „Four Stages of Social Movements.“ In *Theories of Social Movements*, Editors of Salem Press, 14-24. Pasadena: Salem Press.
- Collier, David and Gerardo Munck. 2017. „Building blocks and methodological challenges: A framework for studying critical junctures.“ *Qualitative and Multi-Method Research* 15 (1): 2-9.
- Cox, Robert. 1993. „Gramsci, hegemony and international relations: An essay in method.“ In *Gramsci, historical materialism and*

- international relations*, ed. Stephen Gill, 49–66. Cambridge: Cambridge University Press.
- Della Porta, Donatella. 2020. „Protests as critical junctures: Some reflections towards a momentous approach to social movements.“ *Social movement studies* 19 (5-6): 556-575.
- Filc, Dani. 2021. „Is resistance always counter-hegemonic?“ *Journal of Political Ideologies* 26 (1): 23-38.
- Fraser, Nancy. 1995. „From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a ‘Post-Socialist’ Age.“ *New Left Review* (212): 68-93.
- Freyberg-Inan, Annette and Christian Scholl. 2014. „Hegemony Reloaded–Warum die globalisierungskritische Bewegung nicht von der neoliberalen Krise profitiert.“ *Zeitschrift für Außen-und Sicherheitspolitik* 7 (4): 465-487.
- Gramsci, Antonio. 1979. *O državi*. Beograd: Radnička štampa.
- Gramsci, Antonio. 1980. *Filozofija istorije i politike*. Beograd: Slovo Ljubve.
- Im, Hyug Baeg. 1991. „Hegemony and counter-hegemony in Gramsci.“ *Asian Perspective* 15 (1): 123-156.
- Habermas, Jürgen. 1981. „New Social Movements.“ *Telos* (49): 33-37.
- Jessop, Bob. 1991. „Accumulation strategies, state forms and hegemonic projects.“ In *The state debate*, ed. Simon Clarke, 157-182. London: Palgrave Macmillan.
- Scholl, Christian and Annette Freyberg-Inan. 2013. „Hegemony’s dirty tricks: Explaining counter-globalization’s weakness in times of neoliberal crisis.“ *Globalizations* 10 (4): 619-634.
- Thomas, Peter. 2021. „After (post)hegemony.“ *Contemporary Political Theory* 20 (2): 318-340.
- Tilly, Charles and Lesley Wood. 2015. *Social Movements, 1768-2012*. New York: Routledge.
- Touraine, Alain. 1985. „An introduction to the study of social movements.“ *Social research* 52 (4): 749-787.
- Touraine, Alain. 1992. „Beyond social movements?“ *Theory, Culture & Society* 9 (1): 125-145.

Aleksandar Korolija*

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

STRUCTURAL LIMITATIONS OF THE NEW SOCIAL MOVEMENTS ACTIONS

Resume

The paper conducts conceptual research based on Gramsci's theory of hegemony. The structural limitations of New Social Movements and the lack of transformative strategies are analyzed analytically, in order to answer the research question why social movements failed to achieve changes in the economic and political system through transformative action. After a brief presentation of Gramsci's meaning of hegemony, we move on to the definition of the concept of counter-hegemony, which Gramsci left with an ambiguous meaning. Analysis then moves on to definitions of New Social Movements and their strategies, which are then linked to the concept of counter-hegemony. On this theoretical basis, it is examined whether the resistance practices used by the New Social Movements can bear the name of counter-hegemony. Next step of the analysis moves on to the question of Social Non-Movements and their strategies in order to examine the action of a new type of social movements that is more closely related to the countries of the Middle East. Analysing the concept and strategies of Social Non-Movements, it is noted that these are social movements that represent a specific Middle Eastern society, however, they are similar to social movements of Western society in that they do not try to bring about deeper transformations of the political and economic structure. Since the New Social Movements are characterized by a shift from the area of production to the area of consumption, it is concluded that the main structural limitations of resistance/counter-hegemonic strategies are based on this transition. By abandoning the question of the organization of the economic system of production, as well as rejecting political society in favour of civil society, these movements remain within the dominant policy paradigm. Fragmentation/atomization with emphasized problems of identity recognition and insistence on the politics of differences, along with the rejection of political organizations and leadership on a conceptual level, rejects the establishment of a new hegemony and thus defines the

---

* Email address: akorolija19@gmail.com; ORCID: 0009-0000-2006-3031.

action of social movements as anti-hegemonic. Therefore, at the very conceptual level, it can be observed that New Social Movements as well as Social Non-Movements do not have deeper intentions to make their strategies counter-hegemonic and to establish a new hegemonic project. On this basis, it is concluded that social movements failed to bring about deeper structural changes in politics and economy because they remained within the framework of the existing hegemonic project.

Keywords: Hegemony, Counter-hegemony, Hegemonic Project, New Social Movements, Social non-movements, Fragmentation, Strategies.

---

* Овај рад је примљен 11. јуна 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. маја 2024. године.